

Системні характеристики сучасної англійської економічної термінології у площині семантичної взаємодії термінів і загальної лексики

Сучасне мовознавство особливу увагу приділяє дослідженню різних аспектів термінології [6: 1]. Проте недостатньо вивченим залишається питання сукупних системних ознак у галузевих субмовах з урахуванням семантичної взаємодії термінів і загальної лексики, бо розглядаються лише окремі системні ознаки [1; 7; 12; 13; 14; 15]. Зокрема, відсутнє ґрунтовне дослідження на предмет виявлення таких характеристик у сучасній англійській економічній термінології.

Під системою розуміємо впорядковану і внутрішньо організовану сукупність взаємозв'язаних об'єктів, що утворюють певну цілісність [3: 92]. Її елементи діалектично пов'язані субстанцією, структурою внутрішніх відносин і функціональними зв'язками із середовищем [9: 68]. Під елементами галузевої системи вбачаємо терміни [9: 68]. Системність термінології визначається трьома якостями [15: 16-18]. Матеріально-структурна якість виступає основою терміна як мовного знака і являє собою одиницю номінації й елемент загальноуживаної мови [15: 16]. Наприклад, ця ознака одиниці *ринок* втілена у мовній формі *market*, що має у загальній системі значення "*a public place where goods are bought and sold; an open space or a building where people come to buy and sell things*" [16: 270]. Системно-обумовлена якість характеризується тим, що знак отримує вторинне номінативне значення – галузеве, яке актуалізується у додатковій семі, що поповнює семантичний склад значення загальноуживаного слова і проявляється лише у термінології [15: 17]. Відповідно *market* здобуває ознаку "*buyers and sellers*", яка реалізується тільки у термінологічному смислі "*a place where buyers and sellers come together...*"; "*the building...where they meet to trade*" [18: 335]. Перша ознака виступає як засіб вираження другої, оскільки відноситься до неї як форма до змісту. Таке поєднання властиве 814 загальним термінам економіки (79,80% досліджуваних базових лексем, які спеціалізувались у результаті метафоризації 507 – 49,71%, метонімізації 71 – 6,96%, несемантичного перенесення 162 – 15,88%, функціонального перенесення 17 – 1,67% й детермінологізувались через метафоризацію 55 – 5,39%, генералізацію 2 – 0,20%). Матеріально-структурна якість також включає компонент неекономічної субмови у повторнотермінологізованих лексем (24 – 2,35%), елемент економічної підсистеми у трансдеспеціалізованих одиниць (19 – 1,86%) або є «чистою» у вузьких термінах [1: 8] (163 – 15,98%). У несемантичнотермінологізованих слів (162 – 15,88%) обидві ознаки співпадають. Системно-обумовлена якість здатна перетворюватися у більш складну інтегральну, коли термін-знак отримує нові ознаки [15: 18]. Наприклад, значення одиниці *market* розширюється, що пояснюємо появою нового поняття «*the persons, buyers and sellers*», *who form a group to buy and sell a particular commodity*» [18: 335]. Інтегральна якість обумовлює цілісність вираженого терміном поняття і реалізується в узагальненому змісті, який складається з нероздільних смислових частин: конкретно- і абстрактно-понятійної [15: 18-19]. Дана якість закріплена синтаксичними і лексичними зв'язками терміна *market* з іншими одиницями (передається функціонально-семантичною групою: *finance market; money market* [18: 336] і лексико-семантичною групою: *open market* [18: 337]; *capital market* [18: 91]; *closed market* [18: 336]) й властива

лише 17 словам (1,67%), що виражають категоріальні базисні поняття економіки. Отже, всім економічним термінам притаманна матеріально-структурна якість, проте вона містить різні елементи або є «вільною від домішок». Для 1003 економічних слів (98,33%) характерні дві ознаки, для 17 (1,67%) – три ознаки.

У термінології виділяємо системоутворюючі і системонабуті властивості [2: 8]. Системоутворюючі характерні для елементів до входження у галузеву субмову і дозволяють останнім об'єднуватися в неї [2: 8]. Такими у економічній субмові виступає 781 (76,57%) відносно-інваріантне знакове значення – 757 (74,22%) загальноуживаних слів і 24 (2,35%) неекономічних термінів. Системонабуті – характеристики, які елементи одержують при входженні у терміносистему і втрачають при виході з неї [2: 8]. Економічна субмова наділяє свої лексеми зв'язками зі спеціальними поняттями і функцією диференціації понять. Отже, абсолютні економічні терміни, на відміну від загальних і повторнотермінологізованих, не володіють системоутворюючими якостями, проте системонабуті є для них обов'язковими.

Словниковий склад мови є одночасно самонастроювальною і самоорганізуючою адаптивною системою з перевагою першого типу, який проявляється в утворенні нових слів, у зміні значення і сполучуваності існуючих [3: 73]. Другий тип полягає у модифікації складу мови [3: 73]. Так, безперервне оформлення економічних понять призводить до створення нових економічних лексем (*co-branding* [19: B42]; *business-to-business advertising/commerce/marketing transactions etc.* [19: B39]), до повторної термінологізації (24 слова – 2,35%) і трансдеспеціалізації (29 слів – 2,84%) й уточнення значень існуючих слів (*cannibalize* [19: B40]; *mover* [19: B65]). Отже, економічну підсистему відносимо до адаптивної тому, що вона автоматично пристосовується до змін зовнішніх умов функціонування шляхом цілеспрямованої модифікації своїх параметрів і структури. Перегрупування економічних одиниць, змінюючи економічну мову, перебудовує загальну.

Галузевій термінології, на відміну від інших шарів лексики, притаманний більш високий ступінь системної організованості, який впливає з її двоїстої природи [7: 57]. Економічну субмову відносимо до логічного типу угруповань слів [див. напр., 4: 7]. Звідси, «для термінів характерна логічна системність», що виявляється у плані змісту [12: 26]. Так, щоб трактувати сутність одиниці *currency* визначеної як «*of a bill of exchange... before the bill becomes due to payment*» [18: 155], необхідно залучити дефініцію поняття *a bill of exchange* – «*an unconditional order... to pay on demand... a sum certain in money to... person or bearer*» [18: 58]. Зміст останнього, у свою чергу, подається через більш приватні економічні складові: *order, demand, money, bearer*, підпорядкованість котрих визначена логіко-понятійним фактором: кожен термін супроводжує появу певного поняття. Згодом засвоєні поняття і терміни, закріплені за ними, стають базою для нових економічних відкриттів і лексичних новотворів. Отже, нововведене економічне поняття є похідним цілого ланцюга вже функціонуючих.

Системна організація спеціальних понять не залежить від системи словесних знаків, що їх позначають, а визначається змістом галузевих понять і рівнем розвитку відповідної науки [12: 27]. Так, поетапне вдосконалення банківської справи продукує наступні лексеми та деривацію їх значень: *to draw* – 4 ЛСВ; *a drawee* – 2 ЛСВ; *a drawer* – 3 ЛСВ [17: 142-143]. Зіставлення семантики цих термінів свідчить про їх зв'язок у економічній системі, а продемонстрована багатозначність – про високий рівень банківської діяльності. Компонентний аналіз показав, що у побутовій комунікації є аналогічні за морфемним складом лексеми *to draw* і *a drawer*. Загальнолітературне слово *to draw* («*to get something that you need...*» [19: 418]) метафоризується і стає основою для терміна *to draw* у значенні «*to take money from your bank account*» [17: 142], позичаючи йому свою мовну оболонку. Проте загальна одиниця *a drawer* («*part of a piece of furniture, ... that you pull out and push in...*» [19: 419]) є похідною від

загальноуживаної *to draw* у значенні «*to make someone or something move by pulling them gently*» [19: 417]. Спостерігаємо, що термін *to draw* і його деривати відрізняються структурою своїх значень від загальноуживаної лексеми *to draw* та її похідних. Отже, системність економічної субмови, насамперед, визначена суворою залежністю цієї лексики від понятійної системи економіки.

Якщо, для термінів головним є зв'язок знака з екстралінгвістичним поняттям [12: 27], то другорядним – його відносини з іншими знаками. Проявом лінгвістичної системності терміна і його взаємозв'язку із загальноуживаною лексикою є процеси полісемії, синонімії й антонімії у субмові [13: 62]. Наприклад, у вищезазначеному терміногнізді з вершиною *to draw* виявляємо такі зв'язки: 1) полісемія: *to draw* – 4 ЛСВ, *a drawee* – 2 ЛСВ, *a drawer* – 3 ЛСВ; 2) лексема *to draw* у ЛСВ 1 розвиває відносини синонімії з терміном *to draw out* [17: 142], у третьому і другому значеннях – з терміном *to draft* [18: 190]; 3) слова *a drawee* і *a drawer* є антонімами (*drawee* – ЛСВ 1/*drawer* – ЛСВ 1, *drawee* – ЛСВ 2/*drawer* – ЛСВ 3). У такий спосіб, логіко-генетична репрезентація понять знаходить своє втілення в економічній мовній системі. Звідси, економічний термін систематичний подвійно – як елемент галузевої і загальної систем. Проте провідним принципом організації вважаємо поняттєво-змістовний, формально-лінгвістична системність є додатковою, але необхідною. Таким чином, зв'язок між поняттями визнаємо первинним, сильнішим, а відносини між термінами-словами вторинними.

Системний аспект припускає співвідношення термінології з загальномовною системою [11: 103]. Наші розвідки дають змогу переконатися у таких контактах економічної лексики із загальнолітературною. 1) Через те, що наукове і побутове поняття сполучаються одним знаком й однією ділянкою семасіологічного простору [3: 58], рухливість меж співіснування галузевого і неспеціального значень призводить до термінологізації й деспеціалізації, завдяки яким формується універсальна властивість зв'язку лексики двох систем [8: 21]. Спорідненість економічної лексики з твірною загальною системою найближча по матеріальному складу одиниць – 781 термін (76,57%). Зазвичай терміносистеми утворюють відмежовані галузі [5: 1], а випадки детермінологізації нечисленні [11: 103]. У економічному мовленні, навпаки, високий показник неспеціального вживання (923 слова – 90,49%). 2) Результатом нечіткого розмежування слів спеціальної і загальної мов виступає також несемантична термінологізація побутових одиниць (162 слова – 15,88%). 3) Змістовна сторона загальнолітературної мови задає будівельний матеріал для потреб словотворчої деривації [10: 83]. Сюди відносимо: полісемію (*to depreciate* – 2 ЛСВ [17: 127]), синонімію (*private enterprise / free enterprise* [18: 203]), антонімію (*visibles* [17: 518] / *invisibles* [17: 250]), словоскладання (*cross-selling; cross-trading* [17: 110]), афіксацію (*to transfer / a transferee / a transferor* [17: 502]), синтаксичне словотворення (*assurance / endowment assurance* [17: 25]), аббревіатури (*VAT; VAR* [17: 516]), конверсію (*a venture /to venture* [18: 528]). Запозичення із загальної мови лексико-семантичних процесів збагачує економічну субсистему.

Таким чином, у економічній лексичі виявляємо три системні категорії: вона представлена різноструктурними одиницями, які семантично взаємообумовлені і виконують номінативну й комунікативну функції. Економічну термінологію розглядаємо як підсистему, бо 1) вона характеризується подвійною систематичністю, 2) вона співвідноситься із загальнолітературною мовою по чотирьох аспектах, 3) їй притаманні три системні якості, одна з яких обумовлена зв'язком із загальною мовою, 4) їй властиві системоутворюючі (пов'язані з загальною семантикою) і системонабуті ознаки, 5) вона, як динамічна самоорганізуюча адаптивна субсистема, впливає на розвиток загальної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александровская Л. В. Семантика термина как члена общелитературной лексики: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. В. Александровская. – М., 1973. – 24 с.
2. Антонова М. В. Системные связи узкоспециальной терминологии (на материале профпатологической лексики современного английского языка): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. В. Антонова. – Ленинград, 1983. – 17 с.
3. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей / И. В. Арнольд. – С.-Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1999. – 444 с.
4. Бортничук Е. Н. Существительные типа blackout в американском варианте английского языка: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Н. Бортничук. – Киев: КГУ им. Т. Г. Шевченка, 1978. – 26 с.
5. Валентей Т. В. Слова в общелитературном языке и как политэкономические термины): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. В. Валентей. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 1989. – 18 с.
6. Грицьків А. В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англомовних фінансових термінів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. В. Грицьків. – Львів: ЛГУ ім. Івана Франка, 2004. – 20 с.
7. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
8. Денисов П. Н. Системность и связность в лексике и системе словарей / П. Н. Денисов // Совещание, посвященное проблеме определений терминов в словарях: Тезисы докладов и сообщений. – Ленинград: Наука, 1974. – С. 19-21.
9. Кузьмичева Г. В. Базовая лексика терминосистемы «Кардиология» / Г. В. Кузьмичева // Термины в языке и речи: Межвуз. сб. – Горький: ГГУ, 1985. – С. 67-72.
10. Кутина Л. Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем / Л. Л. Кутина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 82-94.
11. Ломакина О. О. Общественно-политическая терминология в системе языка / О. О. Ломакина // Терминологическое обеспечение научно-технического прогресса: Тез. докл. зон. науч. практ. конф. – Омск: ОмПИ, 1988. – С. 102-103.
12. Семко Н. М. Семантическая двуплановость термина (на материале английских терминов механизации процессов сельскохозяйственного производства): дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. М. Семко. – К., 1998. – 227 с.

13. Сергевнина В. М. Терминоведение и методика преподавания иностранного языка / В. М. Сергевнина // Термин и слово: Межвуз. сб. – Горький: ГГУ, 1981. – С. 60-67.

14. Степанов С. А. К вопросу о понятии системности в отраслевой терминологии / С. А. Степанов // Терминологическое обеспечение научно-технического прогресса: Тез. докл. зон. науч. практ. конф. – Омск: ОмПИ, 1988. – С. 145-146.

15. Цаголова Р. С. Системное исследование терминологии политической экономики: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р. С. Цаголова. – М., 1988. – 45 с.

16. *The Advanced Learner's Dictionary of Current English* / Под ред. А.С. Хорнби. Т. 1-3. – Ставрополь: СПИИП «Сенгилей», 1992. – Т. 2. – 512 с.

17. Longman Business English Dictionary / D. Summers. – Barcelona: Cayfosa-Quebecor, 2001. – 533 p.

18. Longman Dictionary of Business English / Revised by J.H. Adam. – Longman: York Press, 1989. – 564 p.

19. Longman Dictionary of Contemporary English / Director: D. Summers. – 3-d ed. – Barcelona: Cayfosa-Quebecor, 2001. – 1753 p.